

1.03 kratek znanstveni prispevek

UDK 391:355.31
355.422 Solferino "1859"
355.422 Custoza "1866"
prejeto: 22. 3. 2004

† Sergej Vrišer

dr. umetnostnozgodovinskih znanosti

Spomini na avstrijsko vojskovanje v Italiji in na Jadranu

IZVLEČEK

Likovni in pisni viri, zbrani v tem sestavku, se nanašajo na bitki pri Solferinu leta 1859 in Custozi leta 1866 ter na mornarico v času viceadmirala Wilhelma von Tegetthoffa.

KLJUČNE BESEDE

avstrijski vojaki, oblačilna kultura, Solferino, Custoza, mornarica

SUMMARY

RECOLLECTIONS OF THE AUSTRIAN WARFARE IN ITALY AND AT THE ADRIATIC

Artistic and written sources collected in the contribution refer to the battles at Solferino in 1859 and Custoza in 1866 and to the navy in the time of vice admiral Wilhelm von Tegetthof.

KEY WORDS

Austrian soldiers, Solferino, Custoza, navy

Zgodovina avstrijskega vojskovanja v Italiji v 19. stoletju je izčrpno osvetljena. Še vedno pa nalletiš na kak zgodovinski drobec, ki to sliko dopolnjuje. V pričujočem sestavku želimo najprej predstaviti dva naša dokumenta iz vojn v letih 1859 in 1866.

Najprej fotografija dveh avstrijskih vojakov, shranjena v spominskem albumu ene od štajerskih plemiških družin. Gre za dva korporala – lovca in pešaka v uniformah, kot so jih nosili pred odločilno reformo leta 1868. Moža nosita suknjiča z dvema vrstama gumbov, levi sivo zelenega in v isti barvi tudi dolge hlače, desni značilnega belega in zraven ozke svetlo modre hlače, kot so bile v rabi pri ogrskih enotah avstrijske armade. Vojaka držita v rokah mehki taborni čepici, pokrivali, ki jo je šele oblačilna reforma 1867 zamenjala za kape s senčniki. Mimogrede povedano se je iz avstrijske taborne čepice razvila srbska vojaška kapa, znana kot "šajkača".

Naša fotografija sicer ne bi pritegnila večje pozornosti, saj slik vojakov iz italijanskih vojn ne manjka, ko bi nase ne opozarjal naslov fotografa, napisan na sprednji in hrbtani strani posnetka. Pod grbom francoskega cesarja Napoleona III. Piše: MAYER & PIERSON, photographes de S. M. Empereur, Boulevard des Capucines 3, PARIS.

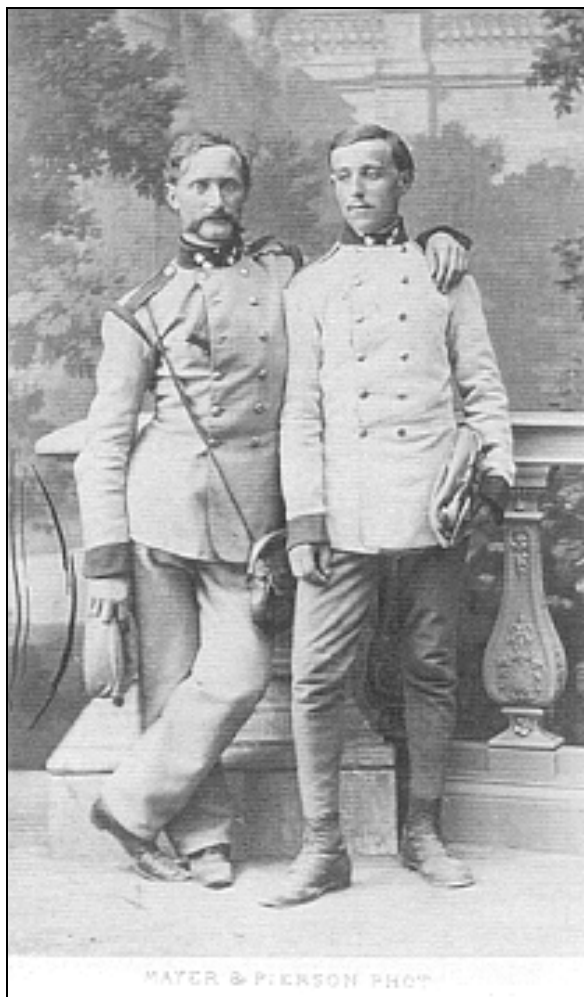
Nepomembna avstrijska vojaka je torej posnel ugleden atelje, ki se je smel dičiti z grbom in nazivom "dvornega" fotografa.

Kaj je avstrijska vojaka pripeljalo v Pariz? Ker sta brez orožja, lahko hitro ugotovimo, da gre za vojna ujetnika, uniformi in čas Napoleona III. pa nas povežejo z bitko pri Solferinu leta 1859, ko je bilo od 160.000 Avstrijcev ubitih in ranjenih najmanj 22.000, v ujetništvo pa jih je prišlo okoli 6000.¹ In da z našo domnevo o ujetnikih nismo v zmoti, nam pove še napis s svinčnikom na hrbtani strani fotografije: "Prisonniers autrichiens".

Sklepamo lahko, da so avstrijski ujetniki zbujali med Francozi pozornost, to pa je bil morda tudi razlog, da je dva od njih posnel pomemben fotograf, saj se fanta za svoj denar prav gotovo nista podala k fotografu. Po sorazmerno urejenih uniformah bi sicer sodili, da ujetnika nista opravljala kakih težjih fizičnih del.

Vprašanje pa je, ali sta vojaka fotografijo prinesla s seboj ob vrnitvi domov. Verjetneje bi bilo, da je slika prišla v album neznane plemiške družine po zvezah z znanci iz Francije.

V družini že pokojnega primarija dr. Lojzeta Simonitija v Slovenj Gradcu pa hranijo pismo, ki ga je v času bojev pri Custozzi 1866 pisal vojak Matija Fajdiga, daljni stric gospe Cvete Simoniti, rojene Postl, iz Goč pri Vipavi.

Avstrijska vojaka – ujetnika v Franciji, 1859
(last avtorja)

Pismo se glasi:

Sankta Lena, ta 27. Maje 1866.

Ljuba moja Mati

Jest vam dam vedit de bomo od leti preč

Šli ij in bomo šli na grenco na forpostin

ker zdej se troštamo vsak dan de bomo

Vogenj šli ker nam vsakdan naši napredpostavljeni

Per povedujejo in vam dam vedit de tle je velika

Draginja za popir senič ne dobi ker vsakim se ga

Ne oda in če sega glih oda se ne vzame več zanj

Kakor 70. hracerjev in vam dam vedit de od

Desetiga Batiljana so ih 40. do smerti vbili ker

So se patrole srečale in vam dam vedit de

Jest sim zmiram zdrav in vesev zatu sim pa

S še bolj vesev ker se med tolku lepih fantmi

Znajdem zakaj nas je tolku de se e nemoremo

Eden družiga ogibati in vam dam vedit

De zdej nam je v sem hudo ker nimamo novč

In dan mera ker moramo zmiram ekselcerat

Ponoči pa zmiram pripravleni bit ker nam

¹ Engels, Die Schlacht bei Solferino, str. 402–404.

*Pa Meni ni mogoče de bi si kaj pomagav za
damav
Pridit ker zdej obena reč nič ne pomaga
Še več bi vam pisov pa mi čas ne dopusti
In zdej sklenem moje pisanje ostanem
Vaš Sin do smerti Matija Fajdiga
Zdej nej treba več nazaj pisat
Adijo Adijo*

Na drugi strani lista piše:

*In zdej pustim lepu pozdravt brate
Sestro strica sosedo Fante in
Dokleta in posebnu pa Jakopa Majcen
In Franceta Nebergoj. Rekilce smo
Tudi že vsi odali ker se bojio de bi jih ke pometali
Naslov:
An den Frau Maria Feitiga im Dorfe Leitenburg
letzte Post
Wippach in Ober Krain
Dringen*

Iz pisma Matije Fajdiga vejeta ne le značilna, kmečko zavrta, a topla ljubezen do matere in domačih in popačeno priučeni jezik komisa, ampak ima pisanje tudi tehtno pričevalnost.

*Wilhelm von Tegetthoff kot gojenec kadetskega kolegija v Benetkah, 1840/41
(Pokrajinski muzej Maribor)*

Najprej datum in kraj pisanja. Kakor je znano, je bila bitka pri Custozzi 22. junija 1866, naše pismo pa nosi datum 27. maja. Iskanje po specialki nas pripelje do kraja St. Maddalena, ki so ga domačini pač imenovali Sancta Lena. Kraj je v bližini Mantove in sorazmerno daleč od Custozze.

Matija Fajdiga je po vsej verjetnosti služil v 17. pehotnem polku, za katerega so rekrutirali fante tudi z Vipavskega. Iz zgodovine 17. polka sicer izvemo, da so deli polka prispeli šele v začetku maja v Benetke, deloma z ladjo iz Dalmacije, deloma z vlakom iz Ljubljane. Verjetno pa so bile prav enote tega polka slab mesec pred bitko na meji med Kraljevino Italijo in Benečijo, ki je bila avstrijska.

Meja je potekala južno od Mantove, očitno pa so jo Italijani vznemirjali že pred uradno napovedjo vojne. Odtod Matijevo poročanje o "forpostnih" – predstražah, ki da gredo na "grenco" – mejo, in tudi o spopadih med avstrijskimi in italijanskimi patroljami.

Italija je napovedala vojno tri dni pred njenim začetkom. Dne 20. junija 1866 je nekdanji avstrijski in nato italijanski polkovnik Bariola prispel v La Grazio, nedaleč od Mantove, z namenom, da preda napoved avstrijskemu nadvojvodi Albrehtu. Poveljnik trdnjave Mantova pa pisma ni hotel prevzeti in ga je poslal v glavni štab v Verono.²

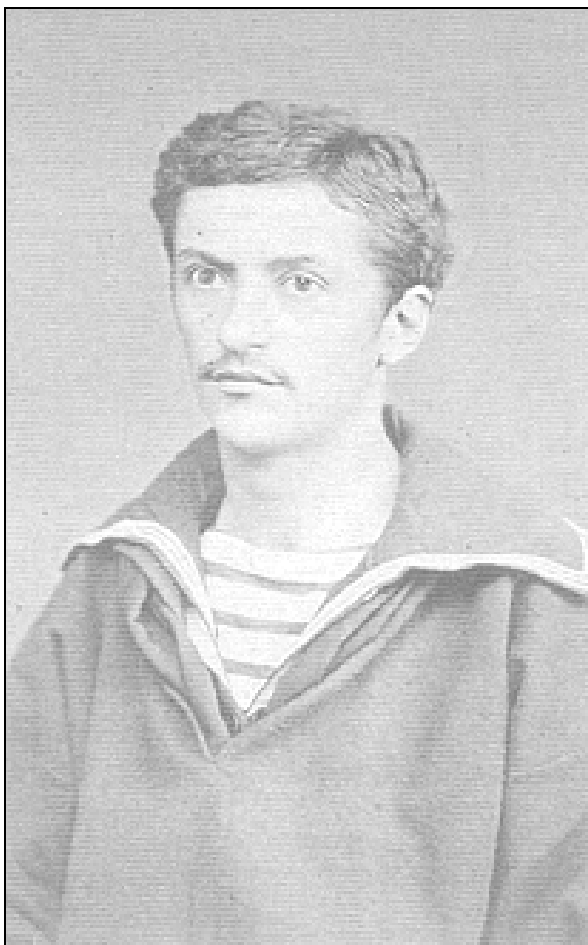
Komentar zasluži tudi Fajdigova pripomba o "rekilcih", torej suknjičih. Kakor je znano, je avstrijska pehota v tem času nastopala še v belih suknjičih, ki so bili za vojskovanje vse prej kot primerni. Da bi nasprotnik Avstrijcev ne zagledal že iz daljave, je veljal predpis, da morajo vojaki pred bitko bele suknjiče spraviti v telečnjake in vrh srajc obleči črno sive plašče. Tako se je zgodilo tudi pri Custozzi, čeravno je bilo poleti. Sicer pa se je v noči pred bitko nad bojiščem znesla nevihta in vojskujoče dodobra premočila.

Kaže, da so vojakom že slab mesec pred odločilnim bojem suknjiče pobrali. Fajdiga omenja patrolje, te pa prav gotovo niso nastopale s telečnjaki, kamor naj bi spravili suknjiče. Kljub vročini so torej nastopali v plaščih, malo verjetno pa je, da bi lahko suknjiče kar "ke pometali". In če, potem je zanje zanesljivo poskrbel kdo, ki je bil zadolžen, da jih je spravil.

Matija Fajdiga je Custozzo srečno preživel in se vrnil domov. Njegovo pismo pa je droben, a dragocen dokument o davnem vojskovanju, ko je na vročih italijanskih tleh, ki jih je Avstrija kmalu nato izgubila, obležalo kar precej slovenskih fantov.

V nadaljevanju bi zapustili italijanska bojišča, letnica 1866, ko sta Avstrijo zaznamovali dve zmagi – bitka pri Custozzi in bitka pri Visu, še bolj

² Custozza, str. 44–45.

*Mornar s fregate Venus, petdeseta leta 19. stoletja
(last avtorja)*

usodno pa poraz pri Kraljevem Gradcu, pa nas vodi tudi do ene vodilnih vojaških osebnosti tega obdobja – viceadmirala Wilhelma von Tegetthoffa.

Naš namen seveda ni, da na novo predstavimo zmagovalca in sam potek viške bitke. V zvezi s Tegetthoffom velja še enkrat spregovoriti o pomembnem likovnem dokumentu – miniaturnem portretu mladega Tegetthoffa iz časa okoli leta 1841, ko je bil kadet v mornariški šoli Collegio di Cadetti v Benetkah.

Tegetthoffov mladostni portret je bil sicer že mnogokje objavljen, nikjer pa ni bilo navedeno, odkod slika izvira. Zato povejmo, da je bil portret vse od leta 1903 do konca nemške okupacije, se pravi do umika Nemcev iz Maribora, v posesti mariborskega mestnega in pozneje Pokrajinskega muzeja.³

³ V prvi inventarni knjigi mariborskega muzeja (Grundbuch), začeti leta 1903, piše pod inventarno številko 2048: kleines Bild Wilhelm v. Tegetthoff als Zogling der Akademie in Venedig. K zapisku sodi pripomba: Aus dem Nachlasse der Frau Leopoldine v. Tegetthoff. In še zapis: Die Sppenderin war eine Schwester der Frau

Kam je slika izginila, ni znano, najbrž pa ni potrebno poudariti, da muzej že vsa leta zanjo zavzeto, a brez uspeha poizveduje. Če torej sliko vključujemo v pričujoči sestavek, naj ima portret zavestno tudi značaj zapoznele, zato pa nič manj zavzete "tiralice" za izgubljenim dokumentom in umetnino.

Miniaturna nam kaže poznejšega admirala v uniformi gojencev beneške pomorske šole z značilnim mornariškim cilindrom in v kratkem fraku z znakom sidra na ovratniku. Tudi portretno je delo dosežek, vreden pozitivne umetniške presoje.

Na Tegetthoffov čas, leta pred viško bitko, pa nas med posnetki v slovenski posesti spominjajo še tri fotografije tedanjih mornarjev. Posebej zgovorna je fotografija mornarja, ki ima na kapi trak, na katerem je viden napis VENUS. Najbrž se je celotni napis glasil SMS VENUS (SMS je bila okrajšava za Seiner Majestat Schiff, torej Ladja Njegovega Veličanstva).

Ladijsko ime Venus pa nam kar precej pove. Najprej to, da je šlo za večkrat omenjeno fregato, ki je ob uporu v Benetkah 1848 ostala v sestavu cesarju zveste flote. V naslednjih letih so ladjo uporabljali predvsem za šolske namene. Jeseni 1849 je s kadeti obiskala Madeiro, leta 1859 omenjajo, da je bila dlje časa zasidrana v Miljah pri Trstu. Kot šolska ladja je bila tudi v Pulju in šele od leta 1866 dalje so se kadeti spet šolali na kopnem in sicer na Reki.

V Pulju pri fotografu Mioniju je nastala tudi fotografija omenjenega mornarja. Mladenič ima v primerjavi s pokrivali iz časa bitke pri Visu precej arhaično in strmo kapo, oblečen je v bluzo, ki jo predpisi ob oblačenju imenujejo "srajca" (nem. Marinehem), pod njo je videti dejansko srajco in široko mornariško samoveznico. Ker so bili mornariški kadeti pri opravih na ladji oblečeni enako kot navadni vojaki, bi bilo mogoče, da gre za gojenca prvega letnika, v nasprotnem primeru pa bi bil vojak morda le pripadnik ladijske posadke. Da gre za najnižjo vojaško stopnjo, govori namreč bela obroba okoli ovratnika mornariške bluze. Od leta 1850 so mornarji od I. do III. razreda nosili na ovratnikih stopnji ustrezno belo obrobo, podoficirji pa od 1871 do tri zvezde v vogalih ovratnika, istega leta pa so vpeljali obrobo s tremu belimi črtami za vse mornariške bluze oziroma srajce.⁴

Leopoldine v. Tegetthoff (admiralove matere op. pis.). Po podatkih je torej določno razvidno, da je bila miniaturna z mladim Tegetthoffom od leta zapisa, torej od 1906, last mariborskega, takrat še mestnega muzeja. Ohranjeni napisni listek pa priča, da je bil portret razstavljen tudi že v poznejšem Pokrajinskem muzeju. Fotografijo je z drugimi posnetki izdelalo graško podjetje Steffen-Lichtbild.

⁴ Steinböck-Baumgartner, Die Uniformen der k.k. österreichischen und k.u.k. österreichisch-ungarischen Kriegsmarine.

*Mornariški podčastnik, petdeseta leta 19. stoletja
(last avtorja)*

Druga fotografija v naši skupini, prav tako posneta v Pulju pri fotografu Cesaru Gallinaru približno v istem času, nam namreč kaže mornarja s tremi progami na ovatniku, ki ga zato lahko opredelimo za podčastnika.

Tudi tretja fotografija se smiselno uvršča v naš časovni okvir. Seznanimo se verjetno z zakoncema – damo v elegantni krinolini tako imenovanega "drugega rokokoja", to je šestdesetih let 19. stoletja, in mornariškim oficirjem, katerega uniforma je tudi določno prepoznavna. Mož nosi dokolenski "flotni" suknjič (nem. Flottenrock), v rabi pri vseh pomorskih oficirjih, prav tako tudi telovnik, dolge

*Mornariški častnik – komisar ali zdravnik – z ženo,
šestdeseta leta 19. stoletja (last avtorja)*

bele hlače in oficirsko kapo s kokardo. Da pa nimamo pred seboj navtičnega oficirja, spoznamo po tem, ker na suknjiču ni zlatih naramnih pasic za pritrjevanje epolet, poleg tega sta rokavna zavihka žametasta, najverjetneje modra, kar bi govorilo za vojaškega uradnika – mornariškega komisarja (nem. Marine Komissar), kolikor pa bi bila zavihka iz črnega žameta, bi bil upodobljeni mornariški zdravnik.

Še pripomba k upodobljenčevi bradi z zalizci. V času, o katerem govorimo, je bila to splošna mornariška moda tudi pri mornaricah drugih dežel. Avstrijski predpisi pa k "Backenbartu" niso dovoljevali brkov in tudi podbradek je moral biti izbrit. Šele proti koncu šestdesetih let so košate zalizce spodrinile polne, košate brade, kakršno je do smrti nosil tudi Wilhelm von Tegetthoff.

LITERATURA

Custoza. Österreichs Hort, Geschichtts und Kulturbilder aus den Habsburgischen Erblanden, 2. Band. Wien 1910.

Engels, Friedrich: Die Schlacht bei Solferino. *Karl Marx / Friedrich Engels Werke, Band 13.* Berlin : Dietz Verlag, 1971.

Steinböck, Erwin – Baumgartner, Lothar: *Die Uniformen der k.k. österreichischen und k.u.k. österreichisch-ungarischen Kriegsmarine.* Graz : H. Weishaupt, 1984.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Erinnerungen an die österreichische Kriegführung in Italien und auf der Adria

Der Autor analysiert einige noch unveröffentlichte Bild- und Schriftquellen, die sich auf die Schlacht bei Solferino 1859 und Custoza 1866 sowie auf die Flotte zur Zeit des Vizeadmirals Wilhelm von Tegetthoff beziehen. Ferner veröffentlicht er einen in holprigem Slowenisch verfassten Brief eines Soldaten aus der Zeit vor der Schlacht, aus dem die charakteristische Liebe zu seinen Familienangehörigen zum Ausdruck kommt.